

Generationspecifikke forskelle mellem pædagogers faglighed

Jo Krøjer, Steen Baagøe Nielsen & Kevin Mogensen

Daginstitutionernes betydning for samfundet og for menneskernes livsmuligheder er et tilbagevendende emne i samfundsdebatten herhjemme, da daginstitutioner ses som en grundlæggende faktor i den måde, velfærdssamfundet er organiseret og fungerer på. Daginstitutioner er et eksempel på, hvordan borgere, ansatte og velfærdssamfund mødes i institutionaliserede rammer. I den forstand ser vi daginstitutionerne som emblematiske for den samfundsmæssige udvikling i forholdet mellem menneske, arbejde og samfund, der har udfoldet sig herhjemme siden velfærdsstatens spæde begyndelse og frem til nu. Her er New Public Management for længst af mange forskere udpeget som et væsentligt vendepunkt i velfærdssamfundet og for dets institutioner, og det er i mange arbejdslivssammenhænge blevet undersøgt, hvad NPM har betydet for opgavevaretagelsen og for de ansattes opfattelse af denne. I denne artikel rejser vi spørgsmålet, om det er muligt at identificere et før og et efter NPM, når det gælder ansattes forståelse af deres faglighed. Vores undersøgelse kaster et kritisk blik på arbejdet i daginstitutioner som et eksempel på en velfærdsstatslig institution, der i hverdagen er arbejdsplads for en meget stor gruppe mennesker. Vores analyser peger på, at NPM har haft tydelige effekter for pædagogers mulighed for at etablere deres faglighed, og at der er klare forskelle på daginstitutionspædagogers forståelse af deres egen faglighed, afhængigt af, om de har arbejdslivserfaringer fra tiden før NPM, eller om de udelukkende har arbejdslivserfaringer fra tiden efter NPM gennemses som styringslogik på daginstitutionsområdet.

Pædagogers faglighed i krydsfeltet mellem mennesker, arbejde og samfund

Daginstitutionerne har den samfundsmæssige opgave at tage vare på børnenes deres forældre indgår i produktionen af varer og tjenesteydelser. I det perspektiv består pædagogernes arbejde i at varetage den del af det reproduktive arbejde, som er nødvendigt, for at den produktive sektor – samt en ikke ubetydelig del af det øvrige reproduktive arbejde – kan udføres af børnenes forældre. I et hverdagslivsperspektiv kan man sige, at pædagogerne træder

i forældrenes sted, mens de er på arbejde, og dermed løfter en samfundsmæssig og politisk fastsat arbejdsopgave. Artiklen kaster blikket på pædagogers faglighed som en helt grundlæggende komponent i det mangesidede forhold mellem mennesker, arbejde og samfund, således som det har udspillet sig konkret i daginstitutionerne med pædagoger og forældre som deltagere. Vores undersøgelse er funderet i et konkret arbejdslivsprojekt, der iværksætter et gene-

rationsperspektiv på daginstitutionspædagogers arbejdsliv. Projektets anliggende er som nævnt at se nærmere på, hvilken konkret betydning udviklingen i den velfærdsstatslige regulering af daginstitutionerne har for de ansatte og særligt for deres faglighed. Siden de politisk initierede moderniseringsprogrammer for den offentlige sektor i 1980'erne, har velfærdssamfundets udvikling været præget af New Public Management-tænkningen, der helt grundlæggende sigter mod 3 ting: større ressourceeffektivitet, afbureaukratisering samt markedsorientering af offentlige institutioner (Gilbert 2002, Hart m.fl. 2010). I en NPM-logik er et nødvendigt led i denne ny-orientering af velfærdsstaten en øget decentralisering af ledelsen af offentlige institutioner, og her bliver midlet på en række velfærdsområder, herunder daginstitutionsområdet, indførelsen af brugerbestyrelser (Sørensen 2005). Således er indførelsen af brugerbestyrelser i alle offentlige daginstitutioner i 1992 eksemplarisk for det nybrud i velfærdssamfundet, der sker mellem 1970 og 2017, og som ændrer hele den offentlige sektor og daginstitutionernes betingelser fra 1990'erne og frem. Forældrebestyrelsernes indførelse rammesætter relationen mellem daginstitutionforældre og pædagoger på en grundlæggende ny måde, som implicerer at forældrene ikke blot er borgere, der benytter en velfærdsinstitution, men i stedet bliver medansvarlige for produktionen af den velfærdsydelse, som dagpasning af børn er i en NPM-logik. Denne udvikling aktualiserer vores teoretiske perspektiv, der netop - som vi skal uddybe senere - retter vores opmærksomhed mod på pædagogers faglighed og dennes forbundethed til daginstitutionforældrene og til pædagogers relationer til dem. Vi forsøger således at undersøge empirisk, hvordan de historisk foranderlige betingelser for daginstitutionspædagogers arbejde har fået betydning for

pædagogers faglighed og i forbindelse hermed også for relationen mellem pædagoger og forældre.

Vores teoretiske perspektiv på pædagogers arbejde og faglighed har to hovedinspirationer. For det første den tyske feministiske marxist og psykolog Frigga Haugs teoretiske forståelse af forholdet mellem enkelte menneskers erfaringer og hendes metode til at bearbejde og forstå erindringer som historisk og samfundsmæssigt specifikke, og hvordan denne specificitet åbner for nye og transformative indsigter i konkrete aspekter af hverdags- og arbejdsliv (Haug 1987, 1992, 2015). Og for det andet er det Michel Foucaults teoretiske forståelse af forholdet mellem mennesker og samfund som sprogligt konstitueret og formidlet, og hans blik for den måde, hvorpå magt som et grundlæggende karaktertræk ved sproget gennemtrænger sociale relationer (Foucault 1980, 1982, 1994).

Vores teoretiske konceptualisering giver os et særligt blik på forholdet mellem mennesker, arbejde og samfund, hvor vi sætter to centrale komponenter i pædagogers arbejdsliv i fokus; dels faglighed og dels tid. Haug og Foucault er – trods andre forskelle – fælles om en teoretisk bestræbelse på at begribe menneskers aktuelle og konkrete livsomstændigheder som historisk specifikke, men samtidigt også, hvilket er væsentligt for dem begge, som historisk kontingent (Haug 1987, 1992) (Foucault 1969). Fælles for Foucault og Haug er således begribsen af menneskers forståelse og tilegnelse af det samfund, de lever i, som historisk specifik og kontingent. Med denne teoretiske inspiration ser vi altså menneskers forståelse af deres faglighed som en størrelse, der knytter sig til den konkrete samfundsmæssige kontekst uden at være entydigt determineret heraf. Eller med andre ord: Menneskers – dvs. også pædagogers – faglighed er tæt forbundet med det samfund, som deres ar-

bejde er en del af og udfolder sig i, men det betyder ikke, at den ikke kunne se ud på andre måder. Tværtimod betyder det, at faglighed ikke er statisk, men udvikler sig over tid. Faglighed og den viden, der knytter sig til bestemte fag, kan se ganske forskellig ud, afhængig af det konkrete historiske tidspunkt, som den befinder sig og/eller bestræbtes i. Denne artikel analyserer, hvordan man ved at gøre betydningen af denne foranderlighed til genstand for nærmere empirisk undersøgelse, kan opnå større indsigt i, hvordan forandringer i pædagogers faglighed er forbundet med den samfundsmæssige udvikling. Ambitionen er at etablere et metodisk og analytisk greb, der gør det muligt at få øje på, hvordan bestemte forandringer af daginstitutionernes betingelser mere præcist har betydning for pædagogers faglighed. Undersøgelsen af, hvordan pædagogers faglighed har forandret sig i løbet af de seneste 2 generationer siden 1970, viser markante forskelle på, hvad der opfattes som faglighed og godt pædagogisk arbejde i henholdsvis den ældre og den yngre generation af pædagoger. På den måde kan vores analyser give arbejdslivsforskere anledning til videre diskussion af begrebet faglighed og af, hvordan vi bedst tager højde for det historisk/tidslige aspekt af de faglighedsforståelser, vi møder i vores forskning. Og konkret håber vi, at vores arbejde med generationsspecifikke forskelle kan bidrage til større forståelse af de omfattende transformationer af daginstitutionsarbejdet og af pædagogers faglighed, som politiske beslutninger kan afføde, uden at det var den egentlige hensigt.

Forskning om viden og faglighed i pædagogers arbejde

Analysen i denne artikel baserer sig på centrale dele af et forskningsprojekt, som vi har arbejdet på siden 2015. Projektet omhandler

forskellige aspekter af viden i pædagogers arbejde, og har fem forskningsspørgsmål. I denne artikel retter vi opmærksomheden mod ét af disse:

På hvilke måder er pædagogers arbejde og faglighed forandret over tid – fra 1970'erne og til nu?

Generationsperspektivet, som er et grundlæggende element i vores forskningsprojekt design, adskiller det sig fra det meste anden forskning inden for arbejdsliv og det pædagogiske felt, som har et historisk perspektiv. I det omfang, der er lavet studier af fag og professioners transformering over tid, er de ofte knyttet til en opmærksomhed på teknologiske eller organisatoriske forandringer – altså på kontekstuelle aspekter (Wikander 1988, Skyggebjerg 2012, Kallesøe & Petersen 2012). Når det gælder det pædagogiske område, og særligt daginstitutionsområdet, har sådanne studier derimod i høj grad koncentreret sig om, hvordan pædagogikken og synet på børn har forandret sig, og i mindre grad set på arbejdsbetingelserne for de, der udfører det pædagogiske arbejde (Ylitapio-Mäntylä 2013, Hensvold 2011, Tellgren, B. 2008, Norquay 1990). De pædagogiske aspekter af forandringer af faglighed og deres implikationer for pædagoger er desuden ganske velbelyst i studier af pædagogers faglighed i bestemte sammenhænge og på konkrete, historiske tidspunkter (Gravesen et.al 2013, Ahrenkiel et.al. 2012, Ejrnæs & Monrad 2010). Dog er det stadig i ringe grad undersøgt på en måde, der synliggør, hvorledes faglighed og viden knytter sig til de historisk specifikke betingelser for arbejdet, og således tager sig generationsspecifikt forskelligt ud. Vores tværgenerationelle studie af pædagogers arbejdslivserfaringer åbner for en analyse af pædagogers erfaringer af deres fags forandringer. Selvom fagligheden forandrer sig, udskiftes pædagogerne jo

ikke umiddelbart, men gør sig til stadighed arbejdslivserfaringer med deres forandrede og foranderlige fag.

I denne artikel præsenterer vi først det metodiske design, som muliggør dels generationsperspektivet og dels produktionen af erindringer om faglighed som historisk specifik. Dernæst tydeliggør vi, hvordan vi forstår viden og faglighed som sammenvævede, og hvordan viden må ses som en relationel størrelse i pædagogers arbejde. Herefter fremdrager vi ud fra vores analyse, hvilke generationsspecifikke forskelle vores empiriske materiale rummer. Til sidst diskuterer vi, hvad disse forskelle kan fortælle om pædagogarbejdet og om hvilke krav, muligheder og vanskeligheder disse forskelle og transformationer aktuelt stiller pædagoger over for.

Generation som relevant konstruktion

Analysen i denne artikel baserer sig på dele af den empiri, som er produceret i forskningsprojektet *Kampe om pædagogisk viden i praksis*, der omhandler pædagogers viden i og om deres arbejde i daginstitutioner for 0-6årige¹. Indtil udbygningen af dagpasningstilbud for 0-6 årige for alvor tog fart i 1970'erne, var pædagoger en antalsmæssigt begrænset profession. Samtidig med boomet i den såkaldte dækningsgrad (procentandel af alle børn som er i dagpasningstilbud), der steg markant fra 1970'erne, skete der også en konsolidering af en pædagogfaglighed, som blev stærkere forankret i institutionaliserede, pædagogiske vidensstraditioner (Sigsgaard 1978, Enoksen 1996, Pedersen 2011, Bayer & Kristensen 2015). 1970 markerer derfor begyndelsesåret i vores undersøgelse. Projektets grundlæggende metodiske og analytiske greb er at skelne mellem 2 generationer af pædagoger; den ældre generation (generation A) har arbej-

det som pædagoger i perioden 1970-1992 (og evt. længere), mens den yngre generation (generation B) har arbejdet som pædagoger i perioden 1993-2017 (og ikke tidligere). Vores konstruktion af generationsskellet er – udover naturligvis at være netop en særlig konstruktion – baseret på flere samvirkende forandringer af styringen af dagtilbudsområdet (se Nielsen et.al. in prep, Nielsen 2005), herunder særligt det forhold, at det i 1993 blev indført forældrebestyrelser i alle kommunale daginstitutioner, hvilket implicerer en ændret organisering og regulering af såvel institutioner som af pædagogernes arbejde, herunder pædagogers relationer til forældrene. Det er en af de væsentligste grunde til, at forældre indgår også i projektets vidensproduktion, da de siden indførelsen af forældrebestyrelser er defineret som brugere i daginstitutionernes hverdagsliv. Dermed bliver daginstitutionens forældre på nye måder betydningsfulde for arbejdet med udviklingen af pædagogisk faglighed. Inddragelsen af et forældreperspektiv på pædagogisk faglighed betyder, at vi kan belyse erfaringer med og opfattelser af pædagogisk faglighed fra forskellige positioner, der i praksis er medskabende af hverdagen i daginstitutionerne. Vi har således arbejdet dels med 2 generationer af forældre, der spejler de 2 generationer af pædagoger periodevis, hvor forældregeneration A havde børn i daginstitution i perioden 1970-1992 (og ikke herefter), og forældregeneration B havde børn i daginstitution i perioden 1993-2017 (og ikke før).

Generationernes historisk specifikke kendetegn

Når vi har generationsperspektivet som et så væsentligt metodisk greb i projektet, kan det være nyttigt med endnu en forklaring på, hvad betegnelsen 'generation' rummer i dette projekts forståelsesramme: At om-

tale bestemte årgange af mennesker som 'en generation' implicerer ikke, at alle disse mennesker er fælles om særlige biografier, karaktertræk eller holdninger. Det betyder alene, at de som et fælles vilkår har oplevet bestemte, historiske og samfundsmæssige vilkår, som fandtes på et givent, historisk tidspunkt og ikke på andre. Når man fx taler om '68-generationen, indebærer det ikke, at alle, der var unge i 1968, var unge på samme måde; de var ikke alle fredselkende, hashrygende blomsterbørn, der revolterede mod konservative autoriteter, krig og kapitalisme. Men ikke desto mindre udgjorde 'oprøret i 68' et samfundsmæssigt nybrud, som blev en betingelse, som især unge mennesker måtte definere sig i forhold til. Så når vi sætter indførelsen af forældrebestyrelser som et generationsmæssigt skel for pædagoger og forældre i daginstitutioner, er det ikke for at antyde, at alle pædagoger og forældre på de respektive sider af dette skel er særlig fælles om noget andet end netop dette: At generation A har været pædagoger og dermed har etableret deres faglighed og haft forældrerelationer inden New Public Management med forældrebestyrelserne fandtes som velfærdsstatslig styring af daginstitutionerne. At generation A forældre har gjort deres erfaringer som forældre i daginstitutioner, hvor de alene var forældre, ikke potentielle bestyrelsesmedlemmer eller -formænd M/K. Samtidigt er vilkårene for daginstitutionerne i generation A perioden kendetegnet ved rigeligere ressourcer, lavere dækningsgrad og af, at pædagogfaget som nævnt i denne periode konsoliderer sig og opnår en vis status (Nielsen 2005). I modsætning her til har Generation B pædagoger udelukkende etableret deres faglighed og forældrerelationer efter indførelsen af NPM med forældrebestyrelser som styringsredskab på daginstitutionerne. Udover brugerbestyrelser er perioden efter 1992 kendetegnet ved en stigende styringsmæs-

sig optagethed af daginstitutioners performance ift. centralt fastsatte mål samt en tiltagende evidensorientering (Nielsen 2005). Generation B forældre har udelukkende erfaringer med at være forældre i daginstitutioner, der er styret efter disse logikker. Begge generationer er således kendetegnede ved at have erfaringer med vilkår, som specifikt gælder for dem, og ikke for den anden generation i vores projekt.

Erindringsværksteder med to generationer af pædagoger og forældre

Erindringsværksteder er en velgennemprøvet kollektiv metode (Krøjer & Hutter 2008), som herhjemme er udviklet på grundlag af primært Frigga Haugs Erindringsarbejds-metode (Haug 1997, 2015) og dels nyere, poststrukturalistiske versioner heraf (Davies 2001). Kort fortalt går metoden ud på, at en gruppe deltagere arbejder sammen om at skrive og bearbejde deres erfaringer om et givent emne. Det kollektiv, som etableres i og med gruppen, har et fælles ejerskab til de fortællinger, der produceres i forbindelse med arbejdet. Tilsvarende er gruppen udgangspunkt for den overskridelse af tilvante forståelser, som Erindringsarbejdet sigter mod. Dette fordi en ombrydning af vante og selvfølgeligjorte forståelser kræver en gruppe – det, Haug kalder et kollektiv (Haug 1987). Det kollektive er et vigtigt element i metoden, fordi det er gennem en kollektiv bearbejdning af den enkeltes erfaringer, at nye forståelser kan opstå. I vores forskningsprojekt er hver gruppe kendetegnet ved at tilhøre samme generation af pædagoger eller forældre, hvilket er et særligt greb, som ikke ligger i erindringsarbejdsmetoden, men som vi har tilføjet af de grunde, vi har forklaret ovenfor.

Erindringsarbejde omfatter flere for-

skellige perspektiver. Den kollektive erfaringsbearbejdning er grundlæggende i Erindringsarbejde-metoden, da den er med til at tilvejebringe forskellige perspektiver på den enkeltes erfaringer og fortællinger. Deltagerne i et Erindringsarbejde tilfører i kraft af hver deres forskellige erfaringsbaserede spørgsmål til hinandens erindringer nye perspektiver til de enkelte historier. Det åbner op for, at både den enkelte deltager og gruppen tilsammen kan udvikle nye forståelser af de erfaringer, der kommer i spil. Præmissen er, at mødet med de andre deltagers fortællinger medvirker til at udvide den enkelte deltagers indsigt og forståelse gennem en opmærksomhed på andre/s forholdemåder og handleperspektiver.

I Haugs epistemologiske fundering af sin metode, 'Erinnerungsarbeit'/Erindringsarbejde, impliceres således en overskridelse af deltagernes individuelle og individualiserede perspektiv og sigter i Haugs konceptualisering mod at skabe kollektiv genkendelse og at være handleudvidende (Haug 1997, 2015). Dette fordi Haugs metode tydeliggør og udfolder de kollektive og samfundsmæssige betingelser, som de enkelte erfaringer knytter sig til. Udgangspunktet for denne udfoldelse er den genkendelse, deltagerne oplever i forbindelse med de andre deltagers fortællinger. Oplevelsen af genkendelse er således med til at tydeliggøre, at de vanskeligheder, som den enkelte står over for, ikke blot er individuelt funderede, men derimod udtryk for fælles vilkår (Haug 1987, 1992). Derigennem bliver det muligt at overskride den enkeltes subjektive erfaring gennem kollektiv, ideologikritisk analyse af de begrænsninger, de givne vilkår medfører og derigennem afsøge nye og anderledes måder at handle og leve på (Haug 2015). I vores erindringsværksteder arbejdede vi ikke eksplicit med ideologikritik, idet handleudvidelse ikke var et selvstændigt mål med vores erindringsværksteder.

Ikke desto mindre var der mange deltagere, der ved erindringsværkstedernes afslutning besluttede sig for nye handlemåder, som de ville afprøve i praksis.

Konkret arbejdede vi i vores projekt ikke med at applicere Haugs Erindringsarbejds-metode direkte i forskningen med pædagoger og forældre. Vi anvendte en version af erindringsarbejde, der som nævnt er udviklet med inspiration fra såvel Haug som fra Davies. Metoden er udviklet herhjemme i forbindelse med et forsknings- og udviklingsprojekt om unges tvivl om valg af uddannelse og profession (Krøjer & Hutter 2006, 2008). Her indkredser deltagerne i erindringsværksteder relevante erfaringer gennem et fokuserende interview, og arbejder med at omforme den fortalte erfaring til tekst. Hver deltager nedskriver, som udgangspunkt for den kollektive bearbejdning i gruppen, sine erfaringer i en kort, episodisk tekst; dvs. en tekst, der indfanger fortællerens erfaringer, sådan som de udfolder sig i en signifikant episode. *Episode* bliver i vores metode således en konkretisering af det generationsspecifikke, da episoden er tidsfæstet i kraft af specificerings- og detaljeringsintensiteten. Vores erindringsværksteder går på den måde tæt på den enkeltstående episodes detaljerigdom, og den kollektive bearbejdning har afsæt i disse historisk specifikke detaljers betydning. Opmærksomheden på den enkeltstående episode er med til at gøre fortællingen genkendelig for de andre deltagere på forskellige niveauer; sprogligt, følelsesmæssigt, og med hensyn til oplevelsen af vigtige detaljer (Davies et al 2001, Krøjer & Hutter 2008). Det gør det samtidig muligt for gruppen efterfølgende at udfolde de enkelte fortællinger med henblik på at komme nærmere på en forståelse af de vilkår, der rammesætter fortællingen. Et vigtigt element i dette arbejde er at undgå vurderinger og holdninger i teksterne, fordi det kan være med til at

videreføre en opfattelse af, at 'vi ved, hvad det handler om'. I stedet arbejdede vi i erindringsværkstederne med forskellige detaljerings- og perspektiveringsteknikker, som styrkede det generationsspecifikke indhold i erindringerne. Detaljeringsrigdom er således medvirkende til at skabe både kollektiv genkendelighed og historisk specificitet. En vigtig perspektiveringsteknik i både Haugs og Krøjers & Hutters' metode er at omskrive teksten til 3. person, da det giver en overraskende og anderledes oplevelse af det fortalte, også for fortælleren selv. Derudover anvendte vi en kollektiv perspektiveringsteknik, som Krøjer & Hutters har udviklet, hvor deltagerne forholder sig aktivt spørgende til hinandens erindringstekster, som derefter genskrives.

Deltagerne

Vores metodedesign med to generationer af pædagoger og forældre i fire adskilte erindringsværksteder krævede fire deltagergrupper; hhv. to med pædagoger og to med forældre, som alle skulle være interesserede i at bidrage aktivt ind i forskningsprojektets lidt krævende, metodiske set-up. Erindringsværksteder er kendetegnet ved en partcipatorisk, interaktiv og derfor ganske krævende arbejdsform. Deltagerne indgår i projektets erindringsværksteder i en generationsspecifik gruppe sammen med andre hhv. forældre eller pædagoger.

- *Pædagoger Generation A*: Har arbejdet i perioden 1970-1992 (evt. længere) som uddannet pædagog i daginstitution. Køns- og aldersvariation. Spredning mht. institutionstype-erfaring (kommunal/selvejende/kollektiv ledelse)
- *Pædagoger Generation B*: Har arbejdet i perioden 1993-2017 (ikke tidligere) som uddannet pædagog i daginstitution. Spredning mht. institutionstype-

erfaring (kommunal/selvejende), aldersvariation

- *Forældre Generation A*: Havde egne 0-6 årige børn i daginstitution i perioden 1970-1992. Køns- og aldersvariation.
- *Forældre Generation B*: Havde egne 0-6 årige børn i daginstitution i perioden 1993-2017. Køns- og aldersvariation.

For alle værksteder ønskedes alders-, køns- og etnisk spredning, hvilket ikke lykkedes helt. I generation B pædagoger deltog udelukkende kvinder, mens de øvrige grupper var kønsblandede. Mht. etnicitet lykkedes det ikke at opnå deltagelse af personer med anden etnisk baggrund end dansk.

Hvordan begribes pædagogers faglighed teoretisk i projektet?

Vores begrebsætning af faglighed har afsæt i Foucaults tænkning om viden, sprog og magt. Som bekendt er viden hos Foucault et diskursivt fænomen, hvilket indebærer, at viden ikke kan opfattes som essentielt sande beskrivelser af en objektivt tilgængelig verden, men i stedet må ses som uadskillelig fra de historiske og lokale forhold, hvorigennem den produceres. Det hænger sammen med den foucauldianske forståelse af, at menneskers relationer – og dermed også pædagogers relationer til hinanden på deres arbejdsplads - i bredeste forstand formidles gennem sproget. Sprogets virkemåde er at udøve magt gennem formidling af sandhed – nemlig de sandheder, der udgør det, vi betragter som viden (Foucault 1980). Det kan, som vi skal se et eksempel på, dreje sig om formidlingen til og imellem pædagoger af særlige sandheder om, hvilke søvnmønstre, der er sunde for børn i alderen 0-6 år. Samtidig rummer Foucaults vidensbegreb en eksplicitering af viden som uadskillelig fra magt (Foucault 1980, 1994).

Han udtrykker det blandt andet således:

”Der kan ikke udøves nogen magt uden gennem en særlig formidling af sandhed, som opererer gennem og på grundlag af denne forbindelse. Vi er underlagt produktionen af sandhed gennem magt, og vi kan ikke udøve magt uden gennem produktionen af sandhed.” (Foucault 1980, s.93, forf. oversættelse).

For os betyder det, at faglighed – dvs. sandheder om, hvad der gælder som godt, pædagogisk arbejde og sandheder om, hvad der absolut ikke er godt pædagogisk arbejde – er et forhold, der til stadighed produceres, og som pædagoger underlægger sig, når de tilegner sig deres faglighed – og bidrager til dennes videre formidling. Med denne teoretiske forståelse ser vi på, hvilken viden der på givne historiske tidspunkter (u) muliggør, at bestemte handle måder kan genkendes af pædagoger eller forældre som faglighed. Den sidste del af vores begrebsætning af faglighed er ligeledes impliceret i ovenstående citat: Når Foucault taler om formidling af sandhed, er der blandt andet tale om formidling blandt mennesker (fx som involverede i institutionelle praksisser) (Foucault 1980). Foucault ser altså viden som uadskillelig fra magt, og derfor må sociale relationer forstås som magtrelationer, i det al sproglig formidling rummer sådanne ’formidlinger af sandhed’, altså forsøg på at fastlægge, hvad der gælder som sandt i den pågældende relation. Som vi skal se, er det relationelle perspektiv på faglighed velegnet til analysen af pædagogers arbejde, da arbejdet meget eksplicit udfoldes i relationer – til børn, forældre og til de andre pædagoger.

Generations-specifikke forskelle mellem pædagogers erindringer

I vores analyse af de erindringer, som blev produceret i de 4 erindringsværksteder, har vi identificeret to områder/temaer, hvor generations-specifikke forskelle træder tydeligst frem. Det gælder for det første etableringen af faglig viden i pædagogisk arbejde og for det andet relationen mellem pædagoger og forældre. I det følgende præsenterer vi disse to generations-specifikke forskelle en ad gangen ved at sammenstille erindringer fra de forskellige generationer.

Etableringen af faglig viden i pædagogisk arbejde

Når det gælder opfattelsen af faglig viden i det pædagogiske arbejde i daginstitutionernes hverdagsliv, træder en forskel frem i erindringerne fra henholdsvis generation A og B. Først en erindring fra Generation A:

Et spørgsmål om god litteratur

Lissi havde ansvaret for formiddagsgruppen på Byggeren, og hun var alene om den. De 4-5 årige, som havde gået hjemme hos mor, fik et år på Byggeren, inden de skulle starte i børnehaveklasse. De kom hver dag kl 10-14, hvor de fleste skolebørn var i skole. Formiddagsgruppen brugte hele Byggeren og havde base i en villa på grunden. Hver dag samlede Lissi børnene til frokost i villaen, og hver dag fik børnene læst en historie. På Byggeren var der højt til loftet, både pædagogisk og politisk. Arbejdsopgaverne var fordelt, og de enkelte ansvarlige forvaltede deres ansvar efter en fælles grundtanke og egen beslutning om praksis. En dag kom kollegaen Michael forbi villaen, og kom til at kigge på bogreolen. Han sagde til Lissi, at han syntes, hun ikke skulle læse eventyr og historier om trolde og nisser – han mente ikke, det var godt for børnene. Lissi havde ikke lyst til at læse socialrealistiske bøger som ’Min mor er kranfører’, og hun fastholdt at læse, hvad hun selv anså for

god litteratur. For hende var det vigtigt, at børnene fik lov at lade fantasien arbejde og være en del af livet og oplevelserne. For Michael var det bekymrende at bilde børnene noget ind. Det var aldrig et problem som blev drøftet nogen steder; der var og blev ikke nogen politik for korrekt litteratur. Det var en tid, hvor rigtig meget var til debat pædagogisk og politisk: Hvad var egentlig formålet med byggelegepladsen og det pædagogiske arbejde? Hvad skulle morgendagens borgere dannes til? Og hvordan? Alt kunne drøftes, og det var legalt at stille spørgsmålstejn ved det hele.

I denne erindring fra generation A fremgår det, hvordan pædagogers egen faglige indsigt og erfaring tillægges afgørende betydning. Fagligheden sættes på spil i relationen mellem de to pædagoger, som formidler hver deres sandhed om, hvilke slags bøger, der er pædagogisk relevante for børn i 0-6 års-alderen. Det er imidlertid ikke de to divergerende sandheder, der er afgørende i denne erindring om pædagogisk faglighed. Det er derimod det forhold, at arbejdspladsen er et sted med 'højt til loftet, både pædagogisk og politisk', hvor dette betegner et særligt træk ved pædagogernes indbyrdes relationer, som gør det muligt for Lissi at fastholde den praksis, hun foretrækker og samtidig se den som god faglighed. Den viden, som her bliver formidlet blandt pædagogerne er, at 'Arbejdsopgaverne var fordelt, og de enkelte ansvarlige forvaltede deres ansvar efter en fælles grundtanke og egen beslutning om praksis.' Erindringen fortæller om pædagoger, der har vished om egen faglige selvberoenhed og erfaring. Det kontrasteres af følgende erindring fra generation B:

Hvornår ved vi, at vi ved noget?

Husets søvnpolitik var sat på som diskussionspunkt til deres sidste pædagogmøde. Problematikken var, at deres formulerede holdning

til børns søvn, (at de ikke vækker børnene), ikke følges i børnehaven. I børnehaven vækkes børnene af to årsager: enten begrænset sovetid efter forældrenes ønske, eller hvis barnet fortsat sover kl. 13.45, hvor det er 'frugt-tid'. Nogle børn vækkes altså kl. 13.45 af struktur-mæssige årsager – dels færre voksne på stuerne om eftermiddagen og dels et gammelt levn fra år tilbage, hvor soverummet skulle være klar til en anden funktion kl. 14. De diskuterede længe, hvorfor de ikke følger deres egen søvnpolitik. Er det fordi de hænger fast i 'vi plejer-tænkning' eller har glemmt at se kritisk og opmærksomt på deres egen praksis på dette punkt, eller har de ageret ud fra en tanke om, at de ikke har ressourcer til at ændre praksis? De diskuterede ligeledes, hvilken viden de har – fra kollegerne, der for år tilbage var på kursus vedr. børns søvn, samt den viden de har søgt om ny forskning indenfor dette felt. De havde en interessant debat om, hvornår deres erfaringer er viden, og hvornår det er noget de 'synes' – som ikke kan tælle som viden. Der var flere forskellige temaer i spil. Der blev stillet spørgsmål vedrørende, hvilken bestemmelsesret forældrene skal have i forhold til deres barns søvn i institutionstiden. Der herskede bred enighed om, at det er institutionen, der sætter rammerne, og at forældrene principielt set ikke kan kræve at få deres barn vækket. Personalet mente dog, at det skal vægtes højt, at institutionen påtager sig et ansvar for at formidle og forklare de vedtagne rammer og den viden, de er baseret på. Der var et klart ønske og behov for, at personalegruppen senere skal fortsætte med diskussion og afklaring af forskelle mellem at 'synes' og at 'vide'. For eksempel beskrev en vuggestuepædagog, at hendes erfaring var, at børnene havde det fint med at blive vækket og vågne langsomt op på sofaen. Andre af pædagogerne mente ikke, at det var en kvalificeret viden, da hun jo ikke kan se ind i barnets hjerne og vurdere, hvilken konsekvens det har for hjernens udvikling, at søvnen blev afbrudt. Der opstod en debat om, hvad og hvordan pædagogerne vægter som viden om behov

og udvikling i forhold til struktur og ressourcer. Hænger de for meget fast i, at "det kan ikke ændres fordi..." - og måske mangel på mod til at 'ryste posen' og tænke nyt? Skal de vælge at tænke på viden først - og så få strukturen til at passe, eller? Og hvordan skal de 'vælge sandheder' rent videnskæssigt? Skal de have et 'forskningsudvalg' der løbende orienterer sig? Hvordan og med hvilken vægt kan pædagogisk erfaring bruges som gyldig viden?

Erindringen fra generation B viser, hvorledes pædagogerne tvivler på både deres egne erfaringer som videns- og faglighedsgrundlag, men også på, hvilken viden, der overhovedet kan formidles som udgangspunkt for et fagligt forsvarligt arbejde. Pædagogernes omfattende tvivl balanceres og stabiliseres i deres indbyrdes relation med en viden, der ikke hidrører fra pædagogens erfaringer med pædagogarbejdet, men som alligevel blandt pædagogerne tillægges status som ekspertviden. I forhold til erindringerne fra generation A er der tilsyneladende sket en forandring af pædagogfagligheden, som får pædagoger til at tillægge en sådan ekspertviden afgørende betydning i forhold til egne holdninger og erfaringer. Samtidig træder en anden forskel frem; I generation B er uenighed blandt pædagogerne et problem, og det skal løses ved at de opnår enighed om, hvilken viden, der skal formidles i blandt dem og til forældrene. Der er her tale om en kompleks refleksions- og diskussionsfaglighed, hvor den pædagogfaglighed som forhandles relationelt tilskynder pædagogerne til at tilslutte sig en bestemt praksis.

Interessant nok træder forældrene frem i generation B erindringen om søvnpolitik. Forældrene optræder som potentielt kritiske eller oppositionelle over for en søvnpolitik, hvis vidensbasering pædagogerne er undervejs med at forhandle på plads. Det betyder, at forældrerelationen er en aktiv

komponent i, hvilken faglighed pædagogerne kan forhandle frem.

Relationen mellem pædagoger og forældre

Når det gælder relationen mellem pædagoger og forældre, træder materialets tydeligste forskelle mellem generationerne frem. Det gælder både mht. forældrenes og pædagogernes erindringer. Pædagogerne i generation A har ganske enkelt ikke produceret erindringer om kritiske forældre, og erindringerne fra forældrene i generation A fortæller om, hvordan forældrene beundrer pædagogerne og deres faglige dygtighed. Først en generation A forælder-erindring, der fortæller om at stole på en pædagog, man ikke kender:

Hvordan siger man farvel til sit barn?

En moder kommer om morgenen med sin datter på 6-8 måneder. De kommer ind på stuen, og moderen står med barnet på armen og snakker med pædagogen - de snakker også med barnet som sådan en morgen hyggesnak alle tre. Moderen skal til at gå, hun siger farvel og giver barnet til pædagogen. Men barnet vender sig, strækker armene ud og læner sig over mod moderen, som instinktivt tager barnet over til sig igen. Pædagogen og moderen snakker sammen om situationen, og hvordan de nu kommer videre. Moderen har ikke tænkt over, hvorfor hun tog barnet tilbage - det var for hende en naturlig reaktion, når barnet ville over til mor. Pædagogen fortæller, at det kan hun godt se, men barnet bliver forvirret og får svært ved at finde ud af, hvornår et farvel er et farvel. Hun inviterer moderen til at blive, så længe hun har lyst, men også til at hun derefter siger farvel og så går. Det har moderen det fint med - som relativt ny moder har hun også brug for at lære denne del af forældrerollen. Og efter at have leget ca. 10 min med barnet går de over til pæ-

dagogen, og moderen siger farvel til pædagogen, smiler og går.

Herefter en generation A forælder-erindring om at lære pædagogerne rigtig godt at kende, og samtidig styrke sin beundring for dem:

Koloni

Hans søn skulle på koloni i 5 dage. Pædagogerne havde forberedt sig godt og struktureret alle dagene. Han blev spurgt om han ville med. Dette ville han. Han indgik i arbejdet på lige fod med pædagogerne. Alle voksne havde fri en halv dag i løbet af ugen. Det var ikke kun de voksne, der hjalp børnene om morgenen med til at børste tænder, tage tøj på, spise morgenmad, gå tur, spise frokost. De store hjalp de små – også når de faldt ude på legepladsen om eftermiddagen. Arbejdet var fordelt, en ved gyngerne, en ved cyklerne, så alle fik cyklet. Aftensmad, tandbørstning, ble på, godnathistorie. Når alle børnene sov incl. hans egen søn, hyggede han sig med pædagogerne. Kun den sidste nat, hvor flere børn kastede op, var der stress på med skift af sengebetræk og nattøj. Ellers var det en fantastisk uge, hvor pædagogerne viste et utroligt struktureret skema og samarbejde.

Disse erindringer er kendetegnet ved at forældrenes relation til pædagogerne er præget af forældrenes udtrykte tillid til, at pædagogerne udfører deres arbejde kompetent, og af en eksplicit opfattelse af, at pædagogernes faglighed er både tilstrækkelig og yderst velegnet til at løse vanskelige, pædagogiske opgaver, som forældrene selv er famlende eller fremmede over for. Institutionernes organisering af arbejdet rummer en grundlæggende åbenhed overfor forældrene, som komplementeres af en tilsvarende åbenhed fra forældrenes side overfor pædagogerne. Det muliggør relationer mellem forældre og pædagoger, hvor forhandlingen om håndteringen af forældrenes børn – og forældrenes egen handle måde som insti-

tutionsforældre – sammenvæver institutionens og forældrenes liv. Denne åbenhed og sammenvævning anfægter imidlertid ikke på noget tidspunkt pædagogerne som faglige autoriteter i forældrenes øjne, men ser tværtimod ud til at være medkonstituerende for en historisk specifik faglighed båret af forældres eksplicite beundring og anerkendelse af pædagogers faglige bistand i forældrenes og deres børns hverdagsliv. I generation A muliggør forældrenes måde at relatere sig til pædagogerne på, at pædagogerne kan etablere og fastholde sig selv som fagligt kompetente. Det hænger direkte sammen med forældrenes udtrykte vilighed og tilbøjelighed til at formidle deres tillid og beundring til pædagogerne i de daglige relationer i daginstitutionerne.

I generation B handler en del erindringer i modsætning hertil om forældre, der er ganske kritiske over for pædagogerne eller overfor daginstitutionens rammer. Først en generation B forældre-erindring om en forælder, der sidder i forældrebestyrelsen:

Telefonsvar

Forkvinden for Vuggestuens forældrebestyrelse sidder på gulvet hjemme i sit køkken med telefonen foran sig. Hun skal ringe til en pædagog, fordi Maltes mor har klaget over, at denne pædagog sammen med den anden stuepædagog har lukket Malte og et andet barn inde på vuggestuens badeværelse som en straf for noget. Forkvinden er nervøs. Hun kender ikke pædagogen, som ikke er på forkvindens egen søns stue. Og den her pædagog ser lidt skræmmende ud. Forkvinden forstår ikke, hvordan en uddannet pædagog kan finde på at lukke små børn inde for at straffe dem - uanset, hvad de har gjort. Hun synes, det er pinligt for pædagogen.

Da pædagogen svarer på telefonen, vil hun overhovedet ikke diskutere sagen med forkvinden. Hun vil ikke svare på nogen spørgsmål, og hun mener ikke, at forkvinden har nogen som

helst ret til at kontakte hende om sagen. Forkvinden prøver at appellere til pædagogen om at komme til møde med forældrebestyrelsen, men det afviser hun blankt. Forkvinden prøver at bruge faglige og pædagogiske argumenter over for pædagogen, men formår på ingen måde at få pædagogen til at tale om det, der er sket. Det ender med, at pædagogen bare smækker røret på.

Her til en generation B forælder-erindring om en relation hvor både forældre og bedsteforælder forholder sig kritisk til pædagogernes arbejde:

Pædagogiske idealer eller praktiske realiteter?

Mormor har en dag hentet Julius i børnehaven og fortæller, at hun fandt ham på legepladsen, hvor han befandt sig alene sammen med en jævnaldrende dreng, Matthias. Drengen var knap tre år på det tidspunkt. Julius var ked af det og befandt sig uden for pædagogernes udsyn. De kunne ikke se ham fra vinduet. Mormoren, som også var pædagog, var meget forarget over situationen og mente, at forældrene skulle påpege det over for lederen/børnehaven. Forældrene var utrygge ved børnehavens tilsyn, men det bundede ikke kun i mormorens oplevelse. Julius havde andre gange været uden opsyn på legepladsen. Derudover var forældrene utrygge ved drengen Matthias, som var utilregnelig på mange måder. Dels var han udad-reagerende og voldelig, og dels fandt han ofte på nogle 'ballade-ting', når han var hjemme og lege hos Julius. Forældrene var også mere OBS på situationen, fordi Julius og Matthias var de eneste små børn, så derfor foregik meget i institutionen på de store børns præmisser.

Forældrene bad om et møde med lederen, hvilket blev sat i stand. Begge forældre var med til mødet, fra institutionens side deltog leder og souschef, som også var pædagog på stuen. Der var kaffe, og mødet blev holdt nede i kølde- ren. Pædagogerne var ikke enige med forældrene i, at det var uansvarligt at lade to 3-årige være uden

opsyn på legepladsen. De argumenterede med, at deres pædagogiske holdning var, at børn ikke skulle overvåges, men havde brug for frihed for at kunne udvikle sig. Det var forældrenes indtryk, at det var en del af deres pædagogiske idealer, at børn skulle have frihed, men at det i den konkrete situation også blev brugt til at legitimere en praksis, som måske mere bundede i mangel på bemanding. Forældrene havde en fornemmelse af, at tingene ikke kørte optimalt i institutionen, og at leder/souschef prøvede at forsvare deres praksis.

Forældrene havde ofte ondt af souschefen, som lod til at have meget travlt og være presset i sit arbejde, selvom hun i forældrenes øjne var en dygtig pædagog. Forældrene opfattede lederen som meget fraværende i situationen, men havde oplevet hende som fantastisk sammen med børnene. Hun var meget humoristisk og anerkendende over for børnene. Det gjorde at forældrene havde respekt for både leder og souschef, men var kede af, at praksis alligevel var så bekymrende. Pædagogerne imødekom ikke forældrene direkte, men der blev indgået en form for kompromis. Situationen gjorde at forældrene blev mere insisterende ift. forholdene i børnehaven. De havde respekt for lederens og souschefens pædagogiske viden, men alligevel en utryghed ved normeringerne.

I generation B er relationen mellem forældre og pædagoger i erindringerne præget af forældrenes stærke ønske om at formidle kritik til pædagogerne. Forældrene opfatter det som fuldkommen indlysende, at hvis de er utilfredse med pædagogernes arbejde, så er det vigtigt og nødvendigt at få formidlet denne utilfredshed klart til pædagogerne. Samtidigt forventer forældrene, at pædagogerne vil sørge for at opretholde en relation til forældrene ved at forholde sig åbent og forstående til forældrenes kritik og utilfredshed. Det gør det ganske vanskeligt for pædagogerne i generation B af fastholde sig selv som de fagligt kompetente i daginstitutionen, i det relationen til forældrene for-

midler det modsatte. Pædagogernes eventuelle forsøg på at fastholde sig som fagligt kompetente ser ud til at kunne destabilisere eller direkte afbryde relationen til forældrene – hvilket i generation B indebærer at destabilisere relationen til daginstitutionens bestyrelse.

Netop denne klare forskel mellem de to forældregenerationer bekræfter noget, som mange pædagoger har erfaret, hvis de har været i faget længe nok; At forældre over tid i stigende grad udviser forbehold, skepsis eller direkte kritik af pædagogernes faglighed. Faglighed opstår som noget, der hele tiden skal legitimeres blandt andet i relationen mellem forældre og pædagoger. Det kalder på en stærk tiltro til, at pædagoger og forældre deler perspektiver. Det besværliggøres, når forældre installeres som brugere og kunder. Denne besværliggørelse accelereres yderligere, når forældre indtager en position som formel magtudøver med en grad af ledelsesbeføjelser og skal som sådan forholde sig til formaliserede strukturer.

Faglighedens forvandling

Marie Karlsson har i 2006 har gennem livshistoriske interviews med 6 forældrepar undersøgt, hvordan forældrene konstruerer forholdet til institutionerne, de ansatte, andre forældre og egne samt andres børn (Karlsson, 2006). Interviewene omhandler relationer mellem forældre og pædagoger i perioden efter 1993, altså forældre, der svarer til vores generation B. Karlsson identificerer blandt andet en tendens til, at forældre indskrives sig i en slags forbrugerposition i forholdet til deres børns daginstitution, som hun benævner forbrugerudbyder relation (Karlsson 2006: 269). Som vi nævnte indledningsvis har vi netop etableret skellet mellem de to generationer ved 1992/1993, fordi daginstitutionerne som ramme om pædagogernes arbejde og

faglighed på dette tidspunkt konstitueres på en ny måde, der med udgangspunkt i en NPM-tænkning omdefinerer forældrene fra en borger-position til en bruger-position, hvor brugeren vel at mærke i forlængelse af NPM's markedslogik forstås som en betalende forbruger af velfærdsstatslige serviceydelser. Dette skifte i organisering og regulering af området er påpeget i utallige studier. Som vi tidligere har vist, er det vel-dokumenteret, hvordan denne forandring af rammebetingelserne har en effekt på relationen mellem pædagogerne og de mennesker, de har med at gøre i deres arbejde. Det, som vores forskning yderligere belyser, er, hvordan disse ændrede relationer har haft væsentlig betydning for den pædagogiske faglighed. Fagligheden ser ud til at være forandret på en måde, der sætter daginstitutionspædagogerne i den ganske vanskelige situation vedblivende at skulle balancere deres faglighed i en relation til kritiske forældre med direkte bestemmelsesret over institutionerne. Det er for os at se væsentligt for både pædagoger og for alle, der kerer sig om, hvordan vi rammesætter daginstitutionerne herhjemme, at blive klar over, hvordan forandringerne som følge af NPM ser ud til grundlæggende at have forvandlet pædagogers faglighed i løbet af en generation. Forskellene mellem de to generationer fortæller os, at pædagogarbejdets faglighed i dag ser ud til at skulle forhandles under forhold, der for pædagogerne er vanskelige, i det de er præget af visheden om forældres mulige eller sandsynlige kritik fremfor visheden om egen faglige selvberoenhed.

NOTER

1 Forskningsprojektets metodiske design omfatter flere forskellige metodisk eksperimenterende værkstedsformer, som alle rummer generationsperspektivet. Da denne artikel alene trækker på empiri fra erindringsværk-

stederne, redegør vi ikke nærmere for de øvrige værkstedsmetoder her, men planlægger en særskilt artikel om projektets metodiske greb og eksperimenter.

REFERENCER

- Ahrenkiel, A. et al. (2012): Kampen om fagligheden i daginstitutionerne, *Social Politik*, 4, 13–17.
- Bayer, S. & J.E. Kristensen, (red.) (2015): Kald og kundskab. Brydninger i børnehavepædagogikken 1870-2015, U press.
- Davies, B. (2001): Becoming Schoolgirls: the ambivalent project of subjectification, i *Gender and Education*, årg. 13:2.
- Ejrnæs, M. & M. Monrad (2010): *Enighed, Uenighed og Udvikling - pædagogisk faglighed i daginstitutioner*, BUPL.
- Enoksen, Ivan (1996): *Folk og fag - træk af pædagogfogets historie*, Forlaget Børn og Unge.
- Gravesen, D. T. et. al. (2013): Om pædagogers sociale strategier i et arbejdsliv under forandring, i *Nordisk Barnehageforskning*, 6(4), 1–10.
- Foucault, M. (1969/2002): *The Archaeology of Knowledge*, London and New York, Routledge.
- Foucault, M. (1980): *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, C. Gordon, Ed, New York, Pantheon Books.
- Foucault, M. (1982): The Subject and Power, i Dreyfus, H. & P. Rabinow *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Chicago, University of Chicago Press.
- Foucault, M. (1994): *Viljen til viden – seksualitetens historie 1*, Frederiksberg, Det Lille Forlag.
- Gilbert, N. (2002): *Transformation of the Welfare State. The Silent Surrender of Public Responsibility*, Oxford, Oxford University Press.
- Hart, K. et al. (red.) (2010): *The Human Economy*, Cambridge, Polity Press.
- Haug, F. (1992): *Beyond female masochism: memory-work and politics*, London, Verso.
- Haug, F. et al. (1987): *Female sexualization: a collective work of memory*, London, Verso.
- Haug, F. (2015): *Der im Gehen erkundete Weg. Marximus-Feminismus*, Hamborg, Argument Verlag/Inkrite.
- Hensvold, I. (2011): *En förändrad yrkesidentitet - Försollärares berättelser fyra och tolv år efter examen*, i *Nordisk Barnehageforskning*, 4(1), 1–16.
- Kallesøe, H. & A. K. Petersen (Eds.). (2012): Teknologi, mennesker, faglighed - muligheder og udfordringer i *løsning af velfærdsopgaver*, ViaSysteme.
- Krøjer, J. & C. Hutter (2006): *Metodehåndbog i fortælleværksteder*, København, Folkehøjskolernes Forening i Danmark.
- Krøjer, J. & C. Hutter (2008): Kollektivet som korrektiv, i *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 10(1), 72–88.
- Karlsson, M. (2006). *Föräldraidentiteter i livsberättelser*, Uppsala Universitet.
- Nielsen, S.B. (2005): *Mænd og daginstitutionsarbejdets modernisering: Teoretiske, historiske og etnografiske perspektiver på sammenhænge mellem køn, pædagogisk arbejde og organisering i daginstitutioner*, PhD-afhandling, Roskilde Universitetscenter, Roskilde, Roskilde Universitet.
- Nielsen, S.B. et al. (in prep): Kampe om viden i daginstitutionspædagogers arbejde,
- Norquay, N. (1990): Life History Research: memory, schooling and social difference, i *Cambridge Journal of Education*, 20(3), 291–300. <https://doi.org/10.1080/0305764900200309>.
- Pedersen, P. Møller (2011): Når konteksten skifter - om pædagoguddannelsens historie, i *Gjallerhorn*, nr. 14. (s. 2-20).
- Sigsgaard, Jens (1978): *Folkebarnehave og socialpædagogik - træk af asylets og Børnehavens historie*, Forlaget Børn og Unge.
- Skyggebjerg, L. K. (2012): Et nyt 'kommunika-

- tionslandskab'– nye teknologier i brug på kontoret, i *Tidsskrift for ARBEJDSLIV*, 14 årg. nr. 3. Sørensen, E. (2005): Offentlig ledelse som metastyring af netværk, i *Kommunal økonomi og politik*, 9 (1), 37-53.
- Tellgren, B. (2008): *Från samhällsmöter till förskolebehörig lärare - kontinuitet och förändring i en lokal förskollärautbildning*, Örebro universitet.
- Ylitapio-Mäntylä, O. (2013): Reflecting Caring and Power in Early Childhood Education: Recalling Memories of Educational Practices. I *Scandinavian Journal of Educational Research*, 57(3), 263–276.
- Wikander, Ulla (1988): *Kvinnors och mäns arbeten*, Gustavsberg 1880-1980.

Jo Krøjer, Ph.d., Lektor, Institut for Mennesker og Teknologi, Roskilde Universitet
e-mail: jokr@ruc.dk

Steen Baagøe Nielsen, Ph.d., Lektor, Institut for Mennesker og Teknologi,
Roskilde Universitet
e-mail: baagoee@ruc.dk

Kevin Holger Mogensen, Ph.d., Lektor, Institut for Mennesker og Teknologi,
Roskilde Universitet
e-mail: kevin@ruc.dk